line getirerek burada tarikatını yaymakla meşgul oldu. Şehrin ileri gelenlerinden birçoğu ona intisap etti. Bir müddet sonra ilâhî aşk ve cezbeye kapılan Aydî, ileri gelen müridlerini toplayıp, "Biz şeyhlik yapıyorduk ama mürid bile olamamışız. Ben sizi irşad edecek vaziyette değilim" diyerek şeyhliği terketti. Cezbe halinde söylediği bazı sözleri ve davranışları dolayısıyla tenkitlere uğradı ve şehrin müftüsü Hacı Osman Efendi'nin gayretiyle Birecik'e sürgün edildi. Birkaç yıl Birecik'te oturduktan sonra tekrar memleketine döndü ve orada vefat etti.

Aydî, tekke edebiyatı şairlerinin çoğunda görüldüğü gibi şiirde aruz ve hece vezinlerini birlikte kullanmış, didaktik ve dinî şiirlerinin yanı sıra yer yer Nesîmî'yi, Yûnus Emre'yi ve başka derviş şairleri andıran güzel şiirler yazmıştır. Şiirlerinde Aydî, Ayânî ve Aydî Ayânî isimlerini mahlas olarak kullanan Aydî'nin 1272 (1855-56) istinsah tarihli divanı geniş bir incelemeyle birlikte Ömer Asım Aksoy tarafından yayımlanmıştır (1937).

BİBLİYOGRAFYA:

Aydî Divanı (nşr. Ö. A. Aksoy), Gaziantep 1937; Ankara 1954; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, III, 2120-2121.

NİHAT AZAMAT

ÂYET
(الآية)

Allah'ın varlığına, peygamberlerin doğruluğuna işaret eden delil ve mûcize anlamında, ayrıca Kur'ân-ı Kerîm sûrelerinin belli bölümlerinden her biri için kullanılan bir terim.

Sözlükteki asıl anlamı "bir şeyin ve bir amacın mevcudiyetini gösteren alâmet"tir. Buna bağlı olarak "açık alâmet, delil, ibret, işaret" gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Kur'an'da tekil ve çoğul şeklinde 382 defa geçen âyet kelimesi terim olarak çeşitli anlamlar ifade etmektedir.

1. Delil. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın varlığını ispat etmeyi amaçlayan delillerden çoğunlukla âyet diye söz edilir. Kelâm ve felsefede **ihtirâ**, **gaye** ve **nizam** gibi adlar verilen bu deliller Kur'an'da Allah'ın varlığı ile ilgili âyetlerin ana konusunu teşkil eder. Buna göre göklerin ve yeryüzünün belli bir düzende yaratılışı, yer küresinin canlıların yaşamasına elverişli hale getirilişi, ona belli bir ağırlık kazandıran dağların mevcudiyeti, ziraata ve iskâna uygun ovaların, seyahate elverişli yolların oluşumu, hayat kaynağı suyun gökten indirilişi, aynı su ile beslenen aynı iklimin topraklarında tadı ve besin değeri farklı yiyecek ve meyvelerin bitirilişi, göklerin görülebilir direkler olmaksızın yükselişi, atmosferin tehlikelerden korunmuş bir tavan haline getirilişi, güneşin ısı ve ışık, ayın da aydınlık kaynağı oluşu, insan ve yük naklinde faydalanılan gemilerin denizlerde batmadan seyredişi, besin kaynağı ve binek olarak kullanılan çeşitli hayvanların insanların emrine verilişi, erkekli dişili olarak yaratılan insanların dünyayı imar etmesi ve uyum içinde çoğalmasını sağlamak üzere karşı cinsleri arasında güçlü bir sevgi bağının kuruluşu, uykuya yatan insanın bir tür ölü haline geldikten sonra tekrar hayata dönüşü... bütün bunlar "her şeyi bilen", "her şeye gücü yeten" ve "dilediğini yapan" yüce Allah'ın varlığına dair apaçık âyetlerdir. Ne var ki bunları düşünebilen, gerçeklere inanmak isteyen, söz ve öğüt dinleyen kimseler anlayabilmektedir (bk. el-Bakara 2/164; er-Rûm 30/20-25; el-Enbiyâ 21/31-32; en-Nahl 16/66-69; el-Câsiye 45/3-5; er-Ra'd 13/2-4; Yûnus 10/5, 67; el-En'âm 6/95-99).

2. Mûcize. Peygamberlerin Allah tarafından görevlendirilmiş elçiler olduklarını ispat eden hârikulâde olaylar da Kur'ân-ı Kerîm'de âyet diye ifade edilmiştir. Peygamberlerin davetine muhatap olan bütün milletler, davet sahibinin doğruluğundan emin olmak düşüncesiyle, ondan tabiat kanunlarını aşan ve ancak ilâhî bir kudret sayesinde gerçekleşebilen gözle görülebilir bir alâmet (âyet) göstermesini istemişlerdir. İnanmak arzusunda olanların imanını, inkârcıların da bir anlamda inadını kuvvetlendiren bu âyetler pek çok defa vuku bulmuştur. Hz. Nûh'un tûfanı, Hz. Sâlih'in devesi, Hz. Mûsâ'nın asâsı ve diğer mûcizeleri, Hz. Îsâ'nın babasız olarak dünyaya gelişi, çamurdan yapılmış bir kuşa can verişi, ölüleri diriltişi, evlerde saklanan yiyecekleri haber verişi gibi hârikulâde olaylar Kur'an'da söz konusu edilen âyetlerden bazılarıdır (bk. el-A'râf 7/73, 106; Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/114; Tâhâ 20/22; Meryem 19/17-21; el-İsrâ 17/59). Gösterilen bunca âyetlere sihir nazarıyla bakan ve inanma niyeti taşımayan inkârcılara helâk edici felâketler gönderilerek bunlar yok edilmiş ve geride onlara dair alâmetler bırakılmıştır (el-Kasas 28/36; el-Kamer 54/2, 15; Tâhâ 20/128; el-Ankebût 29/15, 35; Hûd 11/103; el-Hicr 15/74, 77; eş-Şuarâ 26/67, 121, 174; Sebe' 34/15; ez-Zâriyât 51/37). Hz. Muhammed'e ise nübüvvetini belgeleyecek maddî bir âyet indirilmesi teklifleri karşısında ilim, hukuk, ahlâk vb. beşerî bilgiler açısından erişilmez bir mûcize olan Kur'ân-ı Kerîm verilmiştir. Okuma yazma bilmeyen bir insanın elinde ortaya çıkan Kur'an'ın geçmiş milletlere dair kıssaları ihtiva edişinde, yahudi âlimlerinin ona ait vasıfları Kitâb-ı Mukaddes'ten öğrendikleri bilgilere dayanarak bilişlerinde, insanların özellikle sosyal ve mânevî alanda ihtiyaç duyduğu kuralların ayrıntılı olarak açıklanışında inanmak isteyen kimseler için yeterli delillerin saklı bulunduğu bildirilmiş, talep edilen her türlü maddî âyet (mûcize) gösterilse bile inkârcıların yine iman etmeyecekleri haber verilmiştir (el-Bakara 2/118, 145, 248; eş-Şuarâ 26/197; el-Ankebût 29/50-51).

3. Kıyamet alâmetleri. Önceden iman etmeyenlerin veya iman sayesinde hayır kazanmayanların, Allah'ın bazı âyetleri ortaya çıktığı anda inandıklarını ifade edişlerinin fayda vermeyeceği belirtilirken kullanılan "âyât" kelimesi (el-En'âm 6/158) kıyamet alâmetleri mânasında anlaşılmalıdır.

4. Kur'an'ın tamamı veya belli bölümleri. Kur'ân-ı Kerîm'deki sûrelerin belli bölümlerinden her biri, benzerlerini meydana getirme imkânı bulunmaması açısından, Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğuna belge teşkil ettiği veya bir ifadeyi diğerinden ayırdığı, yahut da harfler topluluğundan oluştuğu için âyet diye adlandırılmıştır.

Âyet Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi hadislerde de dört ayrı anlamda kullanılmış, bu arada güneş ve ayın Allah'ın kudretine delâlet eden iki âyet olduğu ifade edilmiş (Buhârî, "Bed'ü'l-ḫalk", 88), ilki güneşin batıdan doğmasıyla başla-

Celî-sülüs hattıyla ilk âyeti Kur'ân-ı Kerîm'in en kısa âyetlerinden biri olan Asr sûresi (Hamit Aytaç hattı, A. Aydın Bolak koleksiyonu)

yacak olan on âyet (alâmet) ortaya çıkmadıkça kıyametin kopmayacağı haber verilmiştir (Müslim, "Fiten", 39-41; İbn Kesîr, I, 51, 165).

Son devir İslâm âlimlerine göre mutlak anlamda âyet başlıca iki kısma ayrılır: 1. **Fiilî âyetler.** Kâinattaki sayısız çeşitlilik ve farklılıkları sürekli bir düzen ve kanuna bağlayan yaratıcının varlığını, birliğini ve yüce sıfatlarını gösteren ve yaratıkların taşıdığı özelliklerden çıkarılan delillerin tamamı bu tür âyetleri oluşturur. Bunlara "kevnî", "tekvînî" veya "ilmî âyet" de denilir. Elmalılı, ulûhiyyete işaret eden âyetleri de kendi içinde üç kısma ayırır: a) Sadece âlimlerin farkına varabileceği tabiat kanunlarında mevcut umumi âyetler, b) Güneş ve ay tutulması, gök gürlemesi gibi herkesin müşahede ettiği âyetler, c) Mûcizeler gibi hârikulâde âyetler (*Hak Dini*, V, 3184). 2. **Kavlî âyetler.** Peygamberlere indirilen ilâhî kitapların hepsi bu tür âyetlerdir. Bunlar fiilî âyetlere işaret eder ve insanlar tarafından kolaylıkla anlaşılmaları için gerekli açıklamaları ihtiva eder. Bunlara "teşriî", "tenzîlî" ve "vahyî âyetler" de denilir (Elmalılı, I, 569-570; Reşîd Rızâ, I, 287; III, 313; *İTA*, I, 666).

Âyetin Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberlerin doğruluğunu ispat eden delil anlamında kullanılışı ilk devir kelâm âlimlerince de devam ettirilmiş, fakat sonraki dönemlerde onun yerine daha çok mûcize terimi tercih edilmiştir (Bâkıllânî, s. 31, 35; Kādî Abdülcebbâr, II, 416, 417, 509). Nübüvvetle ilgili olarak kaleme alınan çok sayıdaki eserin adında (*el-Envâr fî âyâti'n-nebiyyi'l-muḫtâr, el-Âyâtü'l-beyyinât, el-Âyâtü'l-vâḍıḥât* vb.) mûcize mânasındaki âyet kelimesi bir klişe olarak kullanılmıştır (*Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 204; *Îżâḥu'l-meknûn*, I, 7, 145).

Kur'ân-ı Kerîm'in en uzun âyeti (el-Bakara 2/282; Yedikuleli Abdullah hattı, İÜ Ktp., AY, nr. 645)

Bunların dışında âyet, mezhepler tarihi ve tasavvufta da farklı anlamlarda kullanılmıştır. Mezhepler tarihinde âyet iki ayrı kullanılış kazanmıştır. Biri İbn Tûmert'in, mehdîliğini tasdik eden tâbilerini sınıflandırması sırasında kullandığı "âyet-i aşere", "âyet-i hamsîn" ve "âyet-i seb'în" tabirlerindeki âyet kelimesidir ki alâmet mânasına gelir. Diğeri de İsnâaşeriyye Şîası'nca ilâhî hakikatlerin tercümanı ve Allah'ın yeryüzündeki alâmetleri gözüyle bakılan âlimlere verilen "âyetullah" unvanındaki âyettir. Tasavvufta ise âyet, mahiyetleri farklı ve sayıları çok olan varlıkları gerçek ilâhî birlik gözü ile bir tek varlık olarak müşahede etmekten ibarettir. Hakk'ın zât ve sıfatlarının aynası durumunda olan âyetleri müşahede etmek, nefis aynasında Hakk'ı görmektir. Sûfîlere göre bütün âlem bir âyet olmakla beraber en büyük âyet insanın kendisidir.

Kur'an İlimlerinde Âyet. Âyet bu alanda çeşitli açılardan ele alınarak işlenmiştir. Bazı âlimlerin Kur'an'da âyet sonu (durak) saydığı yerleri diğerlerinin saymaması, sûre başlarındaki besmelelerle yine bazı sûrelerin başında bulunan harflerden (**hurûf-ı mukattaa***) her birinin müstakil birer âyet kabul edilip edilmemesi gibi sebeplerden dolayı âyet sayısında -her biri 6000'in üzerinde olan- farklı rakamlar ortaya çıkmıştır. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre o bu sayının 6600 olduğunu söylemiş, âyet sayısını 6204, 6214, 6219, 6225, 6236 olarak tesbit edenler de olmuştur (Süyûtî, I, 189). Bu konuda Ebû Amr ed-Dânî *el-Beyân fî ᶜaddi âyi'l-Ḳurᵓân* ve İbrâhim b. Ömer el-Ca'berî *Ḥüsnü'l-meded fî maᶜrifeti fenni'l-ᶜaded* adlarıyla müstakil birer eser kaleme almışlardır. Ca'berî'nin bu eseri, Zerkeşî'nin *el-Burhân*'ında (I, 266) *el-Müfred fî maᶜrifeti'l-ᶜaded* adıyla zikredilmiştir (eser hk. ayrıca bk. **CA'BERÎ**).

Âyetlerin son kelimesine veya bu kelimenin son harfine, iki âyetin arasını ayırdığı için "fâsıla" denilmiştir (daha fazla bilgi için bk. **FÂSILA**). Kur'an'da en uzun âyet Bakara sûresinin 282. âyeti, en kısa olanlar ise "yâsîn" (Yâsîn 36/1), "errahmân" (er-Rahmân 55/1), "müdhâmmetân" (er-Rahmân 55/64), "sümme nazara" (el-Müddessir 74/21), "ve'l-fecr" (el-Fecr 89/1), "ve'ḍ-ḍuḥâ" (ed-Duhâ 93/1), "ve'l-ᶜasr" (el-Asr 103/1) sözlerinden ibaret olan âyetlerdir. Alak sûresinin ilk beş âyetinin ilk nâzil olan âyetler olduğu hususundaki kesin sayılabilecek bilginin yanında Bakara sûresinin 281, Mâide 3, Nisâ 176, Nasr 1-3 ve Tevbe sûresinin 128-129. âyetlerinden her birinin en son gelen âyetler olduğunu bildiren rivayetler mevcuttur. Âyetlerin Kur'ân-ı Kerîm'deki tertibi gelişigüzel veya indiriliş sırasına göre yapılmamış, vahiy ile belirlenmiştir. Sûreler arasında olduğu gibi âyetler arasında da bir münasebet ve tenâsüp vardır. Bu husus Kur'ân-ı Kerîm tefsir edilirken göz önünde bulundurulmalıdır (daha fazla bilgi için bk. **MÜNASEBÂTÜ'l-ÂYÂT ve's-SÜVER**).

Âyetler çeşitli yönlerden tasnife tâbi tutulmuştur. Bizzat Kur'ân-ı Kerîm, âyetlerin bir kısmının **muhkem** (mânası belirgin), bir kısmının da **müteşâbih** (birkaç mânaya gelebilen) olduğunu ifade etmiştir (Âl-i İmrân 3/7). Bundan başka, bazı âyetlerin **mücmel** (mânası izaha muhtaç olacak şekilde kapalı) bazılarının da **mübeyyen** veya **müfesser** (mânası açıklanmış) olduğu kabul edilmiştir. Tefsir ve usul âlimlerinin çoğuna göre hicretten önce gelen âyetlere Mekkî, hicretten sonra gelenlere Medenî denilmiştir. Gerek hicretten önce gerekse sonra Mekke'de nâzil olanlara Mekkî, Medine'de nâzil olanlara Medenî diyenler bulunduğu gibi Mekkeliler'e hitap edenlere Mekkî, Medineliler'e hitap edenlere Medenî diyenler de vardır. Âyetler indirilen yer ve zamana göre de arzî-semavî (Hz. Peygamber yeryüzünde veya gökte yani mi'racda iken inenler), hazarî-seferî (hazarda veya seferde iken inenler), nehârî-leylî (gündüz veya gece inenler), sayfî-şitâî (yaz veya kış mevsiminde inenler), firâşî-nevmî (yatakta-uykulu halde iken inenler) diye sınıflandırılır. Ayrıca **nesh***e konu olması bakımından da nâsih-mensuh gibi kısımlara ayrılır.

Kur'ân-ı Kerîm'in daha çok Mekkî sûrelerinde imana teşvik etmek, inkâr ve küfürden caydırmak, dikkat çekmek, mânayı teyit ve tekit etmek gibi maksat ve hikmetlerle bazan bir âyetin birkaç defa tekrar edildiği görülmektedir. Meselâ, "And olsun ki Kur'an'ı öğüt olsun diye kolaylaştırdık" meâlindeki âyet dört yerde (el-Kamer 54/17, 22, 32, 40); "Benim azâbım ve uyarım nasılmış?" meâlindeki âyet dört yerde (el-Kamer, 54/16, 18, 21, 30); "O gün, yalanlamış olanların vay haline!" meâlindeki âyet on yerde (el-Mürselât 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40,

45, 48, 49; el-Mutaffifîn 83/10); "Öyle iken rabbınızın nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?" meâlindeki âyet ise otuz bir yerde (er-Rahmân 55/13, 16, 18, 21, 23, 25, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77) geçmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *Sıhâh*, "âyet" md.; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "âyet" md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "âyet" md.; *Lisânü'l-ʿArab*, "âyet" md.; Mustafavî, *et-Tahkîk*, "âyet" md.; *Tâcü'l-ʿarûs*, "âyet" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "âyet" md.; *Kāmus Tercümesi*, "âyet" md.; Buhârî, "Îmân", 10, "Menâkıb", 27, "Rikāk", 19, "Bedʾü'l-halk", 88; Müslim, "Münâfikīn", 46, "Fiten", 39-41, 118, "Îmân", 127-128; Tirmizî, "Tefsîr", 1; Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, *Delâʾilü'n-nübüvve* (nşr. A. Hasan Sabri), Mekke 1406/1986, s. 68; Ebû Nuaym el-Cürcânî, *Delâʾilü'n-nübüvve*, Haleb 1397/1977, s. 93, 219, 235; Bâkıllânî, *el-Beyân* (nşr. Josef Maccarthy), Beyrut 1958, s. 3, 31, 33, 35; Kādî Abdülcebbâr, *Tesbîtü delâʾili'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerîm Osman), Beyrut 1966, II, 313, 416, 417, 509; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 105; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-aʿyün*, s. 154-156; Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecîz* (nşr. Tayyar Altıkulaç), Beyrut 1395/1975, s. 9-31; Kurtubî, *Tefsîr*, I, 66; Nizâmeddin en-Nîsâbûrî, *Ġarâʾibü'l-Kurʾân* (nşr. İbrâhim Utve İvad), Kahire 1381-91/1962-71, I, 29; İbn Kesîr, *en-Nihâye* (Zeynî), I, 49, 51, 159, 165; a.mlf., *Tefsîr*, I, 7-8; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 249-252, 266-268; III, 8-33; Süyûtî, *el-İtkān*, I, 14-81, 184-195; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde*, II, 380-385; *Keşfü'z-zunûn*, I, 204; *Îzâhu'l-meknûn*, I, 7, 145, 183; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 23-24, 569-570; V, 3184; M. Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, Beyrut 1353-54 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 287, 417; III, 313; XI, 223, 304; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1983, s. 126-127; Ömer Süleyman el-Eşkar, *er-Rusül ve'r-risâlât*, Küveyt 1405/1985, s. 121-123; Osman Keskioğlu, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, Ankara 1987, s. 126-127; İsmail Hakkı İzmirli, "Âyet", *İTA*, I, 662-669; Ahmet Ateş, "Âyet", *İA*, II, 63-64; A. Jeffery, "Âya", *EI²* (İng.), I, 773-774.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ
ABDURRAHMAN ÇETİN

ÂYETULLAH

(آية الله)

İsnâaşeriyye Şîası'nın âlim ve fakihleri için kullanılan bir unvan.

Şîa âlim ve fakihlerinden birinin veya bir kısmının ilmî bakımdan diğerlerinden daha üstün olduğu kanaatine varılırsa bunlara "âyetullâhi'l-uzmâ" denilir. Dinî ve ilmî bakımdan fazilet ve kemal sahibi olduklarına inanılan bu kişiler hakkında özellikle âyetullah unvanının tercih edilmesi, "âyet" kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın alâmet ve işareti gibi mânalarda kullanılmasından ve bunların ilâhî hakikatlerin tercümanı olarak kabul edilmelerinden ileri gelmektedir. Halkın şer'î ve dinî vazifelerini amelî konularda yetki sahibi olan bu kimselerin sözlerine göre yerine getirmelerinden dolayı bunlara "merci-i taklîd" veya "müctehid-i mukalled" de denilmektedir.

Şîîler'de âyetullah unvanı ilk defa Allâme el-Hillî diye bilinen Hasan b. Yûsuf b. Ali b. Mutahhar (ö. 726/1325) için kullanılmıştır. Nitekim *el-Bâbü'l-hâdî ʿaşer* ve *Nehcü'l-müsterşidîn* adlı eserlerinin mukaddimesinde Allâme Hillî'den bahseden Cemâleddin Mikdâd b. Abdullah Süyûrî, onu "âlemler içinde Allah'ın âyeti" olarak vasıflandırmıştır. Söz konusu unvanın kullanılmasından önce Şîa'nın önde gelen bütün âlimlerinin kendilerine has birer lakabı vardı. Meselâ **Kütüb-i Erbaa*** olarak bilinen eserlerin müelliflerinden Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kūb el-Küleynî (ö. 329/941) "Sikatü'l-İslâm", İbn Bâbeveyh el-Kummî (ö. 381/991) "es-Sadûk" ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan et-Tûsî de (ö. 460/1067) "Şeyhu't-tâife" unvanlarıyla anılmaktaydılar.

Safevîler devrinde ulemâ için daha çok "şeyh, molla, mevlânâ, ahund" gibi umumi unvanlar, Kaçarlar devrinde ise "alemü'l-hüdâ, nizâmü'l-ulemâ, şeriatmedârî, sadrü'l-efâdıl" vb. unvanlar kullanılmıştır. Sünnîler'in öteden beri İmam Gazzâlî için kullandıkları "hüccetü'l-İslâm" tabiri, İran'da meşrutiyet devrinden itibaren Şîa âlimleri arasında da geçerli olmaya başladı. Bu devirde meşrutiyet öncülerinden Seyyid Abdullah Bihbehânî ve Seyyid Muhammed Tabatabâî'nin hüccetü'l-İslâm unvanı ile anıldığı, bazan da ikisine birden "hücceteyn" denildiği görülmektedir. Bu sırada Şîa arasında daha önce kullanılan âyetullah unvanı giderek yerleşmeye ve adı geçen iki âlim "âyeteyn" diye de anılmaya başladı. Yine Necef'te ikamet eden ve meşrutiyeti destekleyen Mirza Halil Tahrânî, Kâzım Horasânî ve Abdullah Mâzenderânî adlı müctehidlerin de âyetullah lakabını aldıkları bilinmektedir. Bu devirden itibaren din âlimleri ve mezhep fakihleri hakkında "âyât-ı izâm ve hucec-i İslâm" tabiri de yerleşti.

Hâc Şeyh Abdülkerim Hâirî Yezdî (ö. 1355/1937) vasıtasıyla Kum şehri ilim çevresinin yeni bir şekil ve gelişme kazanması üzerine âyetullah unvanı civardaki fakih ve müctehidler için de kullanılmıştır. Bunlar arasında, merci-i taklîd olan ve mensuplarının amelî görevlerinde rehberlik edenlere de âyetullâhi'l-uzmâ denilir. Necef'te Âgā Hâc Seyyid Ebü'l-Hasan İsfahânî (ö. 1946) ve Kum'da Âgā Hâc Âgā Hüseyin Burûcirdî (ö. 1961) en önemli âyetullâhi'l-uzmâ idiler. Bu unvanla anılanlar arasında en meşhur sima olan Rûhullah Humeynî, 1979 İran İslâm inkılâbından sonra "imam" unvanıyla da anılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Habîş b. İbrâhim Tiflîsî, *Vücûh-i Kurʾân*, Tahran 1340 hş., s. 5; Reşîdüddîn-i Meybedî, *Keşfü'l-esrâr ve ʿuddetü'l-ebrâr*, Tahran 1330-39 hş., VIII, 546; Şerîf er-Radî, *Gencîne-yi Dânişmendân*, Tahran 1353 hş./1974, IV, 1-4; Hâkānî-i Şirvânî, *Dîvân*, Tahran 1338 hş., s. 858; Süyûrî, *en-Nâfiʿ yevme'l-haşr fî şerhi bâbi hâdî ʿaşer*, Tahran 1366 hş., s. 1; a.mlf., *İrşâdü't-tâlibîn ilâ Nehci'l-müsterşidîn* (nşr. Mehdî er-Recâî), Kum 1405/1984, s. 4; *Reyhânetü'l-edeb*, I, 243; II, 399, 470; Dihhudâ, *Luġatnâme*, I, 228-229; Ahmed Kesrevî, *Târîh-i Meşrûta-yı Îrân*, Tahran 1340 hş./1961, s. 379-380, 384, 387; Celâl Metînî, "Bahsî der Bâre-i Sâbıka-i Târîhî-yi Elkāb ve ʿAnâvîn-i ʿUlemâ der Mezheb-i Şîʿa", *Mecelle-i Îrân*, sy. 4, Washington 1983, s. 560-608; Abdülazîz Sâhib-Cevâhir, *Dâʾiretü'l-Maʿârif-i İslâmiyye-yi Îrân*, Tahran, ts., I, 86-87; J. Calmard, "Āyatullāh", *EI² Suppl.* (İng.), s. 103-104; Hamid Algar, "Āyatallāh", *EIr.*, III, 133.

MEHDÎ MUHAKKIK

ÂYETÜ'L-KÜRSÎ

(آية الكرسى)

Bakara sûresinin tevhid akîdesini anlatan 255. âyetinin adı.

Adını, âyetin içinde geçen ve "taht, hükümranlık, ilim, kudret" gibi mânalara gelen **kürsî*** kelimesinden almıştır. Nazillili Muhammed Hakkı, Âyetü'l-kürsî'nin fazileti hakkında doksan beş hadis ve ayrıca bu âyet için doksan üç isim tesbit ettiğini kaydettikten sonra kendisinin önem verdiği bazı delillere dayanarak âyetin kırk kadar adını zikretmektedir (bk. *Hazînetü'l-esrâr*, s. 125-138). Genellikle bu isimler ya Âyetü'l-kürsî'nin fazileti (a'zamü'l-âyât, seyyidetü âyi'l-Kur'ân, efdalü âyi'l-Kur'ân, eşrefü âyi'l-Kur'ân) veya konusu (âyetü sıfâtillâh, âyetü't-tevhîd) yahut da okunduğu takdirde sağlayacağı faydalar (el-âyetü'l-hâfıza, el-âyetü'd-dâfia) göz önünde bulundurularak düşünülmüş ve düzenlenmiştir.

Tamamı on cümleden ibaret olan Âyetü'l-kürsî'de Allah Teâlâ'nın birliği, O'nun hay (daima diri) ve kayyûm (zâtı ile kaim) olduğu, uyuklama ve dalgınlık gibi beşerî sıfatlardan münezzeh olup kâinatı kendi tasarrufunda bulundurduğu, O'nun